

Концептуальні засади розвитку підприємств готельно-ресторанної сфери та туризму в контексті формування економічної поведінки

Янковська Л. А.¹, Семчук Ж. В.², Пинда Ю. В.³,
Семцов В. М.⁴, Суслов Д. Ю.⁵, Демчук П. П.⁶

Опубліковано	Секція	УДК
31.07.2023	Освіта/Педагогіка	378.14

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8362720>

Анотація. Критично розглянуто концептуальні засади розвитку підприємств готельно-ресторанної сфери та туризму в контексті їхньої адаптації до інституційних умов ринкової економіки. Ідентифіковано особливості функціонування системи регулювання економічної поведінки суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері послуг в умовах постіндустріального розвитку.

Акцентовано увагу на тому, що саме інституційне середовище є базальним фактором забезпечення результативності та / або ефективності проведення соціально-економічних змін в Україні. Показано, що дисфункційні інверсії сфери послуг, у т. ч. активні прояви деструктивних моделей економічної поведінки агентів ринку у готельно-ресторанному бізнесі та туризмі стали, по суті, закономірним наслідком невиважених інституційних перетворень.

Проаналізовано основні дисфункції найбільш поширених інституційних трансформацій у вітчизняній сфері послуг. Встановлено, що лише проектування стійких соціально-економічних механізмів узгодження інтересів є єдиною результативною конструкцією впровадження інститутів у мінливих економічних системах, яка не лише створює передумови для якісної ідентифікації переваг та недоліків компонентів інститутів, що впроваджуються, а й суттєво зменшує ризики виникнення дефектів під час проведення регуляторної політики у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму.

Здійснено формалізацію універсальної структури побудови інтегрованого агента ринку в готельно-ресторанному бізнесі та туризмі шляхом використання "системи участі" на основі реальних економічних процесів відповідно до авторської концепції, де підкреслено роль та значення імпліцитних взаємовідносин в економічній діяльності.

Окреслено важливість протидії дисфункційним моделям економічної поведінки, у т. ч. на основі "мінімізації податків", які порушують суспільно встановлені інституційні

¹ доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1855-0169>

² доктор економічних наук, професор, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2829-0834>

³ доктор економічних наук, професор, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6092-6679>

⁴ доктор економічних наук, доцент, професор ЗВО "Львівський університет бізнесу та права", ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8981-8850>

⁵ аспірант ЗВО "Львівський університет бізнесу та права", ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0181-2143>

⁶ аспірант ЗВО "Львівський університет бізнесу та права", ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6295-7403>

правила добросовісної конкуренції та соціальної відповідальності. Обґрунтовано напрямки щодо удосконалення системи регулювання економічної поведінки підприємств готельно-ресторанної сфери та туризму.

Ключові слова: управління, туризм, агент, готельно-ресторанний бізнес, економічна поведінка, ефективність, ринок, підприємство.

Conceptual foundations of the development of enterprises in the hotel and restaurant sphere and tourism in the context of the formation of economic behavior

Abstract. The conceptual principles of the development of enterprises in the hotel and restaurant sphere and tourism in the context of their adaptation to the institutional conditions of the market economy are critically considered. Features of the functioning of the system for regulating the economic behavior of business entities operating in the service sector in the conditions of post-industrial development have been identified.

Attention is focused on the fact that the institutional environment itself is a basic factor in ensuring the effectiveness and / or efficiency of socio-economic changes in Ukraine. It is shown that dysfunctional inversions of the service sector, including active manifestations of destructive models of economic behavior of market agents in the hotel and restaurant business and tourism, became, in fact, a natural consequence of unbalanced institutional transformations.

The main dysfunctions of the most common institutional transformations in the domestic service sector are analyzed. It has been established that only the design of stable socio-economic mechanisms for the coordination of interests is the only effective construction of the implementation of institutions in changing economic systems, which not only creates the prerequisites for qualitative identification of the advantages and disadvantages of the components of the institutions being implemented, but also significantly reduces the risks of defects during implementation regulatory policy in the field of hotel and restaurant business and tourism.

The universal structure of building an integrated market agent in the hotel and restaurant business and tourism was formalized by using a "participation system" based on real economic processes in accordance with the author's concept, which emphasizes the role and importance of implicit relationships in economic activity.

The importance of counteracting dysfunctional models of economic behavior, including on the basis of "tax minimization", which violate socially established institutional rules of fair competition and social responsibility, is outlined. Directions for improving the system of regulation of the economic behavior of enterprises in the hotel and restaurant sphere and tourism are substantiated.

Keywords: management, tourism, agent, hotel and restaurant business, economic behavior, efficiency, market, enterprise.

Вступ

Очевидно, що формування нових економічних відносин в умовах постіндустріалізму актуалізує задачі стосовно розробки ефективних механізмів управління якістю послуг у сфері туризму та готельно-ресторанної справи, оскільки цей реальний сектор економіки в останній час дуже динамічно розвивається.

Зміни навколишнього середовища, посилення конкуренції між агентами ринку, наростання влади споживачів послуг – все це актуалізує задачі розробки та впровадження сучасних підходів щодо підвищення конкурентоспроможності функціонування готельно-ресторанних суб'єктів та / або туристичних організацій (установ). У цьому зв'язку, на нашу думку, зростає роль досліджень щодо ідентифікації

теоретико-методологічних засад, які визначають економічні поведінкові підходи в контексті адаптації ефективних рішень агентів ринку готельно-ресторанного бізнесу та / або туризму в мінливому інституційному середовищі. Зростає значення і досліджень стосовно формування нових моделей управління поведінкою суб'єктів господарювання, які будуть здатні адекватно реагувати на сучасні інституційні зміни ринкової економіки. Всі ці питання, незважаючи на їх фундаментальне значення для розвитку вітчизняної економіки, на жаль, поки що досліджені недостатньо.

Мета статті. На підставі авторської соціально-економічної парадигми розробити концепцію максимізації вартості основних агентів ринку в контексті узгодження соціально-економічних інтересів, а також обґрунтувати комплекс рекомендацій щодо удосконалення системи регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного господарства та туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досвід господарювання свідчить, що в умовах жорсткої конкуренції та соціально-економічної нестабільності вижити агентам ринку у сфері послуг – непросте завдання. Очевидно і те, що у нашій державі проблема ефективного управління туризмом та / або готельно-ресторанним господарством стоїть дуже гостро. Адже регулювання діяльності готельно-ресторанних та туристичних підприємств потребує серйозного науково обґрунтованого підходу, у т. ч. шляхом аналізування особливостей розвитку сфери послуг, при чому як на державному, так і на міжнародному рівнях.

Слід відзначити, що в останній час з'явилась значна кількість наукових публікацій, які так чи інакше присвячені різним управлінським аспектам у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму, а це, у свою чергу, дозволило економічній науці сформувати певну інформаційну базу для ідентифікації ролі сфери послуг в еволюційних економічних процесах, які активно відбуваються у нашій державі. Так, виважена позиція з питань менеджменту та управління агентами ринку у сфері готельно-ресторанної справи та / або туризму проглядається у роботах О. Бабенко [1], О. Давидової [2], О. Домбик [3], К. Каленіка [4], А. Кашперської [5], Г. П'ятницької [6], В. Селютина [7], Л. Семенюк [8] та ін. Між тим, попри велику увагу вчених-економістів щодо з'ясування соціально-економічної ролі та сутності регулювання туризму та / або готельно-ресторанної справи в контексті забезпечення стійкості економічного розвитку економіки, емпіричним проблемним аспектам управління сферою послуг в умовах ідентифікації інституційних ризиків приділяється недостатньо уваги. Як наслідок, виникає необхідність у проведенні спеціалізованих теоретико-методологічних досліджень цього питання, що врешті-решт і зумовило вибір теми та мету нашого дослідження.

Результати

Слід відзначити, що сучасне інституційне середовище є однією із ключових детермінант забезпечення соціально-економічної ефективності розвитку готельно-ресторанного бізнесу та туризму. Дисфункції реформування вітчизняної ринкової економіки, у т. ч. прояви деструктивних моделей економічної поведінки підприємств стали, по суті, закономірним наслідком невважених інституційних змін в постіндустріальних умовах.

Емпіричний аналіз свідчить, що вітчизняний туризм та готельно-ресторанне господарство, по суті, можуть виступати не лише специфічними факторами "випередження" соціально-економічного розвитку нашої держави, а й сформувати передумови для активізації "точок зростання" місцевих економік.

Хотілося б відзначити, що обґрунтування теоретико-методологічних засад та прикладних рекомендацій направлених на ліквідацію та / або зменшення негативного

впливу дисфункційних економічних процесів у сфері готельно-ресторанної справи та / або туризму має стати своєрідним "еволюційним трампліном" розвитку вітчизняної економіки. Очевидно, що все більш настійливими стають конкретні цільові дослідження, які направлені на ідентифікацію дисфункційних моделей економічної поведінки в контексті запобігання проявам податкової дискримінації та опортунізму агентів ринку.

Сподіватися на те, що масово вітчизняні підприємства сфери послуг самостійно виберуть вектор розвитку у напрямку соціальної відповідальності – значить піддатися наївним ілюзіям. На нашу думку, основне завдання соціуму в цих умовах – не допустити масової "мінімізації податків" учасниками ринку, які здійснюють свою діяльність у готельно-ресторанній сфері та / або туризмі.

Безумовно, що у теоретико-методологічному плані ідея боротьби з податковою дискримінацією та економічним опортунізмом не є принципово новою [9]. Разом з тим, нині майже відсутні прикладні дослідження, що стосуються впливу неспостережуваної економіки на процеси ресурсного забезпечення сфери послуг.

Таким чином, на сьогодні важливо ідентифікувати основні теоретико-методологічні модуси стосовно впливу дисфункційних економічних процесів на формування моделей економічної поведінки агентів ринку, котрі займаються готельно-ресторанним бізнесом та туризмом. Варто звернути увагу і на те, що інституційний конфлікт двох основних підходів стосовно забезпечення взаємоузгодженої рівноваги між максимізацією економічної вартості та соціальною справедливістю майже завжди породжує пошук компромісних рішень в контексті прийняття оптимальних управлінських рішень, направлених на забезпечення стійкого та прогнозованого соціально-економічного розвитку національного господарства.

На жаль, потрібно відзначити, що значна кількість сучасних суб'єктів господарювання у сфері послуг концентрують свої зусилля не на створенні благ у реальному секторі економіки, а здійснюють пошук фінансово-економічних схем щодо "мінімізації" (оптимізації) податків. Досить часто керівники та / або засновники суб'єктів господарювання укладають специфічні короткотермінові угоди реляційного характеру, які дозволяють здійснювати необхідні опортуністичні операції і, як наслідок, наносять суттєву шкоду бюджетному процесу. Між тим, саме забезпечення органами влади принципу справедливості, тобто рівних для всіх агентів ринку умов ведення бізнесу, а також недопущення податкової дискримінації, є важливим чинником захисту конкурентного середовища. Податкова "мінімізація" пошкоджує існуючу систему державного управління, а також надає імпульс для виникнення масових соціально-економічних дисфункцій.

Переконані, що усуваючись від вирішення проблем обумовлених негативною дією "мінімізації" податків (зборів та інших обов'язкових платежів), ми фактично провокуємо агентів ринку до того, щоб саме такий тип економічної поведінки ставав повсякденним компонентом життя нашого соціуму. Іншими словами, на сьогодні існує гостра потреба, щоб питання "мінімізації" податків агентами ринку у сфері послуг знаходилася у центрі уваги українського суспільства.

Хотілося б відзначити, що державна та місцева влада повинні ретельно розбиратися в характері фінансово-економічних порушень, інакше кажучи вона повинна намагатися встановити, що приховується за дисфункційною економічною поведінкою: безрозсудність та / або несерйозність (непрофесіоналізм) службових осіб суб'єкта господарювання у відношенні до сплати обов'язкових бюджетних надходжень чи можливо свідомі дії щодо заздалегідь злочинних намірів. У цьому зв'язку важливе місце набувають і проблеми, пов'язані з помилково та / або надмірно зарахованих коштів до бюджету.

Безглуздо заперечувати те, що в будь-якій економічній системі можуть бути допустимі протиріччя щодо побудови узгоджених взаємовідносин між соціумом та агентами ринку. Очевидно, що такі протиріччя не завжди носять об'єктивний характер, оскільки органи влади створюють нехай неідеальні, але цілком необхідні умови для розвитку бізнесу у готельно-ресторанній сфері та туризмі, але замість цього у відповідь досить часто отримують ігнорування державних соціально-економічних інтересів.

На наш погляд, нині податкові "послаблення" в Україні спостерігаються більшою мірою щодо великого та / або середнього бізнесу. При цьому, в умовах розвитку місцевого самоврядування та проведення фінансової децентралізації, саме органи місцевого самоврядування отримують додаткові повноваження стосовно впливу на діяльність агентів ринку у сфері туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

Нестійкість функціонування фінансово-економічної системи створює умови, коли у туризмі та готельно-ресторанному господарстві вирішуються лише "поточні проблемні аспекти дисфункційної економіки", тоді як питанням запровадження дієвої стратегії розвитку сфери послуг приділяється недостатня увага. Тим часом цілком очевидно, що туризм та готельно-ресторанний бізнес потребують запровадження ефективної системи управління, яка б задовольняла основних стейкхолдерів.

Цілком логічним виглядає те, що вчені економісти досить часто "штучно" намагаються перевести проблеми дисфункційної економіки лише у сферу недосконалого державного регулювання [10; 11], тим самим, ніби виправдовуючи існування неформальних типів опортуністичної поведінки агентів ринку. Іншими словами, дисфункційна економіка постає у їхніх працях лише як "реакція" агентів ринку на неефективні інститути регулювання, але, на нашу думку, це не зовсім коректно.

Не заперечуємо, що окремі прояви неспостережуваної економіки можуть потенційно вирішувати інституційні конфлікти у суспільстві, у т.ч. шляхом удосконалення норм законодавства на основі імплементації неспостережуваних економічних процесів до офіційно підтвердженої економіки як базису проведення модернізації регулятивної політики нового типу шляхом досягнення т. з. Парето-ефекту [9; 12], однак практика господарювання доводить, що шкода від існування неспостережуваних фінансово-економічних процесів у сфері послуг без сумніву є вищою, адже відбувається спотворення соціальних очікувань та бажань.

Варто відзначити, що результативними факторами наявності опортуністичних моделей поведінки у туризмі та / або готельно-ресторанному бізнесі можуть бути такі офіційні показники: декларування низьких податкових надходжень суб'єкта господарювання і водночас високий рівень вжитку електроенергії; низький рівень заробітної плати персоналу; регулярні "масштабні" економічні операції з одними і тими ж агентами ринку та ін. Звичайно, що подібні показники формують підґрунтя для ідентифікації дисфункційних фінансово-економічних операцій і, як наслідок, можуть виступати специфічними компонентами в контексті формування ефективної системи боротьби з економічними правопорушеннями. До речі, на сьогоднішній день органи державної та місцевої влади можуть активно їх використовувати під час спостереження за проявами економічної поведінки суб'єктів господарювання у сфері послуг. Однак, наголошуємо, що самі по собі такі "показчики-індикатори" не є універсальними інструментами ідентифікації дисфункційних процесів, а лише виконують роль джерела інформаційних масивів, який, у свою чергу, потребує ретельної ревізії.

Хотілося б звернути увагу на те, що в нашій державі влада вже давно здійснює спостереження за підприємствами у сфері послуг, використовуючи такі ключові індикатори:

- 1) отримання специфічних інформаційно-консультативних (консалтингових) послуг, які отримані від агентів ринку, що перебувають на спрощеній системі оподаткування;
- 2) низький рівень торгівельної націнки на продукцію;
- 3) високий рівень витрат, у т. ч. сплачених за послуги оренди основних засобів (т. з. "пов'язані агенти ринку");
- 4) користування банківськими кредитами (зв'язок з агентами-нерезидентами);
- 5) високий рівень витрат у результаті отримання транспортно-експедиційних послуг від пов'язаних суб'єктів господарювання і т. п.

Проте, повторно підкреслюємо, що такі "індикатори-розвідник" не можуть апріорі свідчити про порушення інституційних норм та виступати стовідсотковими доказами проявів дисфункційних економічних процесів у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму, оскільки при більш ретельній перевірці вони можуть бути наслідками недосконалості функціонування ринкової системи (незбалансованість ринків, недосконала конкуренція, дефіцит ринків тощо).

Потрібно відзначити, що якщо розглядати масштаби втрат від дисфункційних економічних операцій у готельно-ресторанному бізнесі та туризмі, то тут, на нашу думку, більшу небезпеку для суспільства представляють все ж таки самі великі туристичні компанії та готельно-ресторанні комплекси, оскільки на відміну від дрібного та середнього бізнесу в них наявні надлишкові та /або додаткові ресурси.

Ідентифікація дисфункційних фінансово-економічних операцій в діяльності невеликих підприємств сфери послуг, як правило, потребує залучення меншої кількості бюджетних ресурсів. До того ж, здійснювати державний контроль стосовно дотримання законодавства вищим менеджментом туристичних та /або готельно-ресторанних суб'єктів господарювання, на предмет проведення мінімізації податків, в сучасних умовах непросто. Основна причина цього – великий простір діяльності та надмірна лібералізація законодавства.

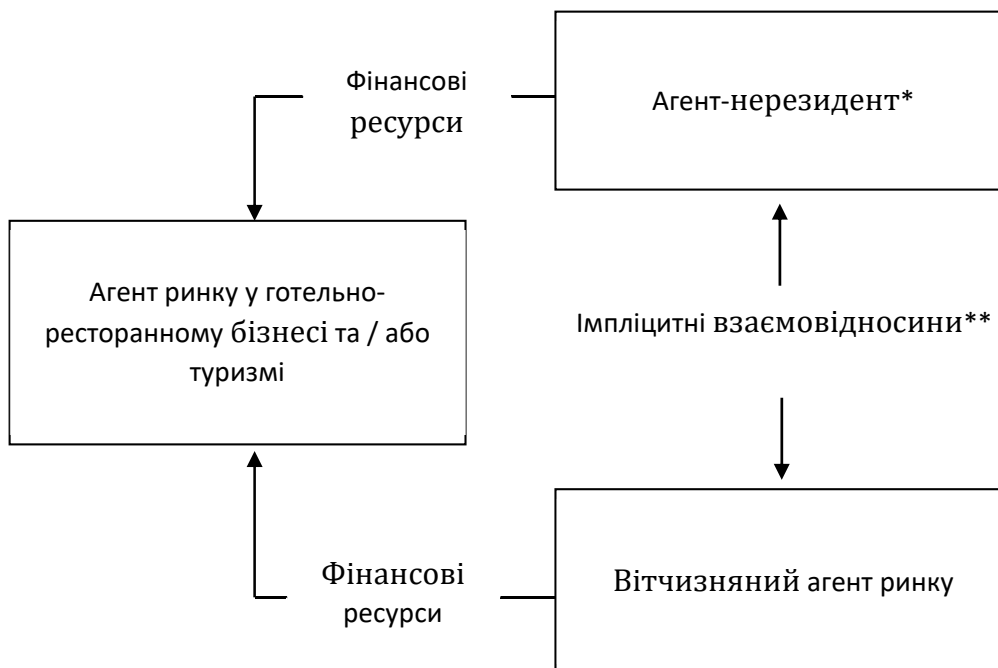
Не можна закривати очі на те, що сучасні схеми побудови агентів ринку (рис. 1) у готельно-ресторанному бізнесі та /або туризмі, потенційно можуть створювати перешкоди органам державної та місцевої влади стосовно якісного та всебічного контролю за господарською діяльністю суб'єктів господарювання. Важливо відзначити, що формально створення таких агентів ринку відбувається в рамках діючого законодавства.

Отож, аналізуючи особливості побудови вітчизняних агентів ринку в готельно-ресторанному господарстві та туризмі, стає цілком зрозуміло, що на сьогодні складно визначити які інститути є більш ефективними та результативними, експліцитні, чи імпліцитні. І тут на нас чекає велика робота, адже з одного боку, формальні інститути створюють можливості впливати на агента ринку в рамках суспільних правил, у т. ч. через суд, але в практичній діяльності, як виявляється, цього недостатньо, тобто без використання імпліцитних угод (домовленостей, гарантій та ін.), які створюють асоціативні компроміси, контроль за подібними бізнес-утвореннями неможливий.

Аналіз фактів останніх років дає підстави стверджувати, що влада проводить активну політику гуманізації відповідальності за економічні правопорушення. Однак, такий підхід, на нашу думку, може бути недостатньо ефективним, оскільки не приділяється належна увага алгоритмізації побудови концепції фінансово-економічної безпеки в контексті критичного переосмислення державних інтересів, а лише створюється окремих інструментарій, результат якого, до речі, є досить неоднозначним.

Вважаємо, що необ'єктивність політики надмірної гуманізації економічного законодавства може мати невиправдану соціально-економічну ціну. Інакше кажучи, виникає складна дилема: з одного боку державі, з метою забезпечення належного та

стійкого соціально-економічного розвитку, необхідна достатня кількість фінансових ресурсів (податки, збори, обов'язкові платежі та ін.), а з іншого – активно запроваджується політика лібералізації та гуманізації вітчизняного законодавства стосовно зменшення відповідальності за економічні правопорушення.

Примітки: * – суб'єкт господарювання, який, як правило, знаходиться в офшорній зоні; ** – пов'язані особи, які взаємодіють на основі імпліцитних угод.

Рис. 1. Схема побудови інтегрованого агента ринку в готельно-ресторанному бізнесі та туризмі шляхом використання "системи участі"

Джерело: власні дослідження

Висновки

Отож, забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток підприємств готельно-ресторанної сфери та туризму неможливо без адекватної оцінки економічної поведінки агентів ринку. Враховуюче те, що на сьогодні намітилися стійкі тенденції стосовно зниження ролі державних та / або місцевих органів влади у процесах регулювання вітчизняної сфери послуг, саме тому соціуму важливо не допустити, щоб новостворені інститути регулювання стали дисфункційним компонентом у системі управління національним господарством в контексті формування адаптивних моделей економічної поведінки. Необхідно терміново припинити впровадження імовірнісних систем стимулювання розвитку бізнесу і розпочати комплексне проектування стійких, але водночас "гнучких" заходів направлених на узгодження системи інтересів основних учасників соціально-економічних відносин у готельно-ресторанному бізнесі та туризмі.

Список використаних джерел

1. Бабенко О. М. Напрями удосконалення методики оцінювання лідерства в управлінні персоналом підприємств ресторанного господарства. Приазовський економічний вісник. 2017. № 5. С. 87–93.
2. Давидова О. Ю. Формування системи інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства. Бізнес Інформ. 2017. № 11. С. 459–464.

3. Домбик О. М. Первинний облік діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу: управлінський аспект. *International Scientific Journal*. 2015. № 9. С. 91-94 (0,47 друк. арк.).
4. Каленік К. В., Гросул В. А. Формування моделі PEST-факторів підприємств ресторанного господарства. *Інтелект XXI*. 2018. Вип. 2. С. 158–162.
5. Кашперська А. І. Внутрішній контроль як складова системи управління підприємством сфери ресторанного господарства. *Міжнародний журнал «Інтернаука»*. 2018. № 12 (20). С. 78–86.
6. П'яницька Г. Т. Ресторанне господарство України: ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. 465 с.
7. Селютін В. М., Яцун Л. М., Андрієнко Г. В., Селютін С. В. Управління інноваційною діяльністю туристичних підприємств: монографія. Харків: ХДУХТ, 2016. 255 с.
8. Семенюк Л. В. Основні тенденції розвитку ринку мереж закладів ресторанного господарства, що розташовані на автошляхах України. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
9. Семцов В. М. Інституціоналізація організаційно-поведінкових змін у діяльності підприємств аграрної сфери України: концепт неспостережуваних економічних процесів: монографія. Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2018. 480 с.
10. Schneider F., Enste D. *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge University Press, 2016. 226 p.
11. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства та бідності. Київ: Наш Формат, 2016. 440 с.
12. Pareto V. *The Rise and Fall of Elites: Application of Theoretical Sociology*. Routledge, 1991. 132 p.